

«6D050600-Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (РНД) дәрежесін алу үшін академик Е.А. Бекетов атындағы Қараганды университетінің докторантты Алмас Төлеуұлының «Қазақстан Республикасындағы электрондық сауданың дамуы: теориясы, тәжірибесі, механизмдері атты тақырыбында дайындалған диссертациялық жұмысына ресми рецензенттің

ПІКІРІ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі және оның жалпы ғылыми және жалпы мемлекеттік бағдарламалармен (практикалдық және ғылым мен техниканың дамуының сұраныстарымен) байланысы.

Соңғы жылдары экономикалық зерттеулердің ең өзекті бағыттарының бірі электрондық сауданы тұрақты дамыту тетіктерін өзірлеу болып табылады. Жаңа уақыт бізге жаңа сын-қатерлер әкеледі, оның ішінде COVID-19 дагдарысы электронды саудага жаңа қырыннан қарауды талаң етті.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық ахуал оның орнықты дамуға көшпіне кедергі болатын жинақталған мәселелермен сипатталады. Қазіргі уақытта тұтынушылар өнімнің саласына көбірек көңіл бөледі. Электрондық коммерция саласындағы көптеген компаниялар тұтастай алғанда өнім деректерінің өзектілігін және сатып алушыны тартудың негізгі факторлары ретінде өнімді белсенді өндеумен сатып алушыға жеткізуді қарастырады. Басқа да жаһандық үрдістер арасында траншекаралық онлайн-сауда мен логистиканы дамыту бойынша елдер арасындағы халықаралық ынтымақтастықтың нығаюын атап өту маңызды.

Елімізде электрондық сауда үлесінің бөлшек саудадағы үлесінің артуына қарамастан, қазіргі уақытта бізде онлайн-желіге толық өту үшін кедергілер бар. Бұл кедергілерге банкаралық төлемдер, көлеңкелі экономика, эквайринг бойынша жоғары комиссия, шағын және орта кәсіпорындардың дайын еместігі және тауарларды мерзімінде жеткізудің мүмкін еместігі сияқты мәселелер жатады. Осыған байланысты электрондық коммерцияның осу қарқынын қолдау үшін нормативтік-техникалық қамтамасыз етуді одан әрі жетілдіру қажет.

Осыған байланысты электрондық коммерцияның әлеуеті күннен-күнге артыш келеді, тіпті географиялық шекаралар да жоқ. Қазіргі қогам ақша төлеуден бас тартады. Адамдар ақшаны әмиянда ұстаудың орнына, өз қаражаттарын онлайн-қосыншалар арқылы басқарады және олармен бірге бірнеше төлем карталарын ғана алғып жүреді. Бұл ыңғайлы және қауіпсіз. Бұтінгі таңда электрондық коммерция саласында тұтынушылар үшін де, қызыметтерді ұсынатыш кәсіпкерлер үшін де көптеген мүмкіндіктер бар. Мысалы, тұтынушы қажетті өнімге сапа мен қаражат тұргысынан тез тапсырыс берे алады, ал кәсіпкер электронды коммерция арқылы әлемдік нарыққа шыға алады.

Қазақстан Республикасындағы электрондық сауданы дамытудың жеке

жолын ғана емес, сондай-ақ осы жаһандық үдерісте елдің өз позициясын қалай нығайта алатынын да айқындауы қажет. Бұл диссертациялық зерттеу үшін жаһанданудың негізгі көздерінің бірі болып табылатын электрондық сауданың жаңа мүмкіндіктерін зерттеу өте маңызды. Осы тұрғыдан алғанда диссертациялық жұмыстың өзектілігі сөзсіз.

2. Диссертацияға қойылатын талап деңгейіндегі ғылыми нәтижелері (Ғылыми дәрежелер беру Ережесі)

Диссертация теориялық және тәжірибелік құндылығы бар, өздігінен жеке орындалған ғылыми жұмыс болып табылады. Докторант жүргізген зерттеулер бойынша төмендегідей негізгі ғылыми нәтижелерге қол жеткізген:

- «электрондық сауда» үғымына қатысты ғылыми зерттеулер негізінде оның даму кезеңдері мен әдіснамалық тәсілдері айқындалған, автор «электрондық сауда» үғымының анықтамасын берген;
- электрондық сауданы үйимдастыру құрылымының жіктелуі жетілдірілген;
- электрондық сауданың дамуына әсер ететін негізгі факторлар топтастырылған;
- электрондық сауданы институционалдық қамтамасыз етуді жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген;
- B2C моделі контекстінде электрондық сауданы дамыту үшін қауіпсіздік тетіктері және мобиЛЬДІ қосымшалар бойынша арнайы ұсыныстар жасалған.

3. Ізденушінің диссертацияда тұжырымдаған әрбір нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі және шынайылық дәрежесі

Диссертацияны орындауда автор дербестік, шынайылық және академиялық адалдық қағидаларын мұқият сақтаған. Докторант ғылыми жұмысты дайындау барысында қажетті деректерді пайдаланған және тақырыпқа қатысты зерттеу жүргізген ғалымдардың енбектеріне сүйене отырып нәтижелерге қол жеткізген. Сондай-ақ, электрондық саудаға қатысты отандық және шетелдік зерттеулерден басқа арнайы статистикалық зерттеулерді де ой елегінен откізе отырып, дәлелдей алған.

4. Ізденушінің диссертациясында тұжырымдаған әрбір нәтижесінің (қағидасының), тұжырымдары мен қорытындыларының жаңалық дәрежесі

Диссертациялық зерттеуде алынған ғылыми нәтижелер айтартықтай жаңалық дәрежесіне ие:

- Бірінші нәтиже – ішінара жаңа болып табылады, электрондық сауданың «электрондық бизнес» пен «электрондық коммерция» үгымдарымен байланысын сипаттайтын сызба негізенде «электрондық сауда» үғымына анықтама берілген.
- Екінші нәтиже – жаңа болып табылады, себебі электрондық сауданы

жолын ғана емес, сондай-ақ осы жаһандық үдерісте елдің өз позициясын қалай нығайта алатынын да айқындауы қажет. Бұл диссертациялық зерттеу үшін жаһанданудың негізгі көздерінің бірі болып табылатын электрондық сауданың жаңа мүмкіндіктерін зерттеу өте маңызды. Осы тұрғыдан алғанда диссертациялық жұмыстың өзектілігі сөзсіз.

2. Диссертацияға қойылатын талап деңгейіндегі ғылыми нәтижелері (Ғылыми дәрежелер беру Ережесі)

Диссертация теориялық және тәжірибелік құндылығы бар, өздігінен жеке орындалған ғылыми жұмыс болып табылады. Докторант жүргізген зерттеулер бойынша төмендегідей негізгі ғылыми нәтижелерге қол жеткізген:

- «электрондық сауда» үғымына қатысты ғылыми зерттеулер негізінде оның даму кезеңдері мен әдіснамалық тәсілдері айқындалған, автор «электрондық сауда» үғымының анықтамасын берген;
- электрондық сауданы үйимдастыру құрылымының жіктелуі жетілдірілген;
- электрондық сауданың дамуына әсер ететін негізгі факторлар топтастырылған;
- электрондық сауданы институционалдық қамтамасыз етуді жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген;
- B2C моделі контекстінде электрондық сауданы дамыту үшін қауіпсіздік тетіктері және мобиЛЬДІ қосымшалар бойынша арнайы ұсыныстар жасалған.

3. Ізденушінің диссертацияда тұжырымдаған әрбір нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі және шынайылық дәрежесі

Диссертацияны орындауда автор дербестік, шынайылық және академиялық адалдық қағидаларын мұқият сақтаған. Докторант ғылыми жұмысты дайындау барысында қажетті деректерді пайдаланған және тақырыпқа қатысты зерттеу жүргізген ғалымдардың енбектеріне сүйене отырып нәтижелерге қол жеткізген. Сондай-ақ, электрондық саудаға қатысты отандық және шетелдік зерттеулерден басқа арнайы статистикалық зерттеулерді де ой елегінен откізе отырып, дәлелдей алған.

4. Ізденушінің диссертациясында тұжырымдаған әрбір нәтижесінің (қағидасының), тұжырымдары мен қорытындыларының жаңалық дәрежесі

Диссертациялық зерттеуде алынған ғылыми нәтижелер айтартықтай жаңалық дәрежесіне ие:

- Бірінші нәтиже – ішінара жаңа болып табылады, электрондық сауданың «электрондық бизнес» пен «электрондық коммерция» үгымдарымен байланысын сипаттайтын сызба негізенде «электрондық сауда» үғымына анықтама берілген.
- Екінші нәтиже – жаңа болып табылады, себебі электрондық сауданы

8. Диссертация мазмұны және рәсімделуі бойынша кемшіліктер

Дегенмен, диссертациялық жұмыс бойынша бірқатар ескертулерді көрсетейік:

1. Жұмыста электрондық сауданы дамытуға әсер ететін логистикалық инфрақұрылымды жеке болімші ретінде қарастырган дұрыс болар еді.

2. Диссертациялық жұмыста электрондық сауданы дамытудың экономикалық, құқықтық, акпараттық жақтарына көп көніл бөлінген, ал әлеуметтік сипаттары назардан тыс калған.

Алайда, көрсетілген ескертеу онша күрделі емес екендігін және диссертациялық зерттеу нәтижелерінің жалпы құндылығын төмendetпейтіндігін атап откен жон.

9. Диссертацияның тиісті мамандық бейіні бойынша философия докторы (PhD), доктор ғылыми дәрежелерін беру қағидаларының талаптарына сәйкестігі

Алmas Төлеуұлының «Қазақстан Республикасындағы электрондық сауданың дамуы: теориясы, тәжірибесі, механизмдері» тақырыбындағы докторлық диссертациясы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитетінің біліктілік талаптарына сай орындалған және ұсынылған тұжырымдары ғылыми негізде корытындыланған.

Жалпы диссертациялық жұмыстың мазмұны және рәсімделу деңгейі бойынша «Ғылыми дәрежелер беру ережелерінің» талаптарына сәйкес келетінін ескере отырып, оның авторы Алmas Төлеуұлы «6D050600-Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға лайыкты деп есептеймін.

Ресми сын-пікірші:

Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті

Бизнес және қасіпкерлік мектебінің деканы,
экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор

Ә.С. Мадиярова

11.01.2021 м.